Mircea Eliade şi Generaţia Marii Uniri. Corespondenţă cu scriitori şi critici literari (II)

Sabina FÎNARU
Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava
sab59ina@yahoo.com

Abstract: Mircea Eliade began his intellectual formation and rose to prominence in the years immediately following the Great Union, an age dominated by important polemics concerning the relation between traditionalism and modernism, ethnicity and Europeanism, as well as the means of artistic expression of the national specific character and the rise of new aesthetic directions. Eliade's correspondence with outstanding writers, theorists, and critics of the Great Union generation is a reflection of the recognition of the intellectual, literary, and ethical worth conveyed by the younger contemporary's journal articles, essays, and novels; it refers to the cultural turmoil of that time, to the texts that generated it and to the personalities that orchestrated it, also evoked in subsequent memorialistic writings. He stood by his own vision of literature, which was close to that of the modernist group, but also open to tradition - like Şerban Cioculescu, Camil Petrescu, and Cezar Petrescu, to whom I shall refer in my paper, *Mircea Eliade and the Great Union Generation. Correspondence with Writers and Literary Critics.*
Keywords: *polemic, traditionalism, modernism, ethnicity, Europeanism, interwar.*

Înnoirea canonului etico-estetic

Mircea Eliade a debutat, s-a format şi s-a afirmat în epoca imediat următoare Marii Uniri (1921 squ.), dominată de importante polemici legate de relaţia dintre tradiţionalism şi modernism, etnicitate şi europenism, de mijloacele de exprimare artistică a specificului naţional şi de afirmare a unor noi direcţii estetice. Corespondenţa lui Mircea Eliade cu scriitori, teoreticieni şi critici literari marcanţi din generaţia Marii Uniri s-a datorat recunoaşterii valorii intelectuale, literare şi etice transmise de publicistica, eseistica şi romanele mai tânărului confrate; ea face trimiteri la tumultul cultural de atunci, la textele care l-au provocat şi la personalităţile care l-au orchestrat, surprinse şi în evocări memorialistice ulterioare. El şi-a susţinut propria viziune asupra literaturii, apropiată de gruparea modernistă, deschisă şi către tradiţie, asemenea lui Şerban Cioculescu, Camil Petrescu şi Cezar Petrescu, la care ne vom referi în continuare.

Lui Şerban Cioculescu[1], un comentator al operei sale în epocă, Eliade i-a trimis un bilet din India, pentru a-i comunica adresa de corespondenţă – casa profesorului Dasgupta –, lăudând biblioteca de manuscrise orientale din Adyar [EAA, I, 1999: 150]. Legătura

[1] 1902 – 1988; se păstrează un text al lui Eliade şi două scrisori ale lui Şerban Cioculescu. Vezi *EAA*, 1999.

BDD-A30171 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:12 UTC)

epistolară o începuse în 1927, la sfatul lui Mircea Vulcănescu, însuşi criticul literar, care se afla la Paris şi dorea să citească toate cele 12 articole ale *Itinerariului spiritual*[2], din care cunoştea doar două. Deşi poate surprinde integrarea lui în rândul „bătrânilor", putând fi numit mai curând un „confrate abia mai vârstnic" [MEC, I, 1993: 184], Cioculescu s-a autoinclus cu umor în generaţia „antedeluviană", „net antebelică": „presupunând că aş avea azi 40 de ani, încă aş fi arhaic; presupunând că aş avea 75 de ani, tot aş fi generaţie veche. […] Intelectul meu nu este sensibil decât la ‹idolii› (intelectuali, baconiani) anteriori prefacerii sufleteşti care a reînnoit de treizeci sau 40 de ani lumea." Şi totuşi acest adept al „intelectualismului integral", al cărui discurs raţionalist susţinea distanţarea şi obiectivitatea critică, opuse subiectivităţii criticii impresioniste, era atras de dimensiunea etică şi de calitatea scriiturii lui Eliade, găsind în aversiunea pentru diletantism un punct de convergenţă: „Am fost atras de sinceritatea d-tale, de accentul direct, de probitatea, de anxietatea morală şi, de ce n-aş spune-o, de calitatea scrisului dumitale. Şi de un punct de vedere, poate nu unicul, comun: lipsa de diletantism, adversitatea faţă de diletantism." [MEC, I, 1993: 185] Deşi poziţia lui e „puţin diferită […] sau mai mult", Şerban Cioculescu mărturisea că l-a citit „cu persecuţie" pe Eliade deoarece îi aprecia publicistica „deosebit de fecundă şi de remarcabilă" [MEC, I, 1993: 184] şi considera *Itinerariul…* un adevărat „Agathon românesc", în care autorul dorea a prezenta „tendinţele morale şi intelectuale ale unei generaţii", „istoria formaţiei morale şi poziţia [sa] actuală faţă de problemele vieţii" [MEC, I, 1993: 184].

După ce a intrat în posesia întregului text, Şerban Cioculescu a recenzat *Itinerariul…*[3], criticând ideile cu care nu era de acord şi realizând un portret ironico-empatic al autorului. Obiecţiile sale vizau raportul cu tradiţia, schimbarea ori chiar anularea vechilor accente în „mesianismul ‹postbelismului›", de extracţie soreliană, „care nu explica suficient prezumţia de ‹generaţie aleasă›", dar şi în premisa rupturii dintre generaţii, ori caracterul normativ al gândirii sale (mai curând al stilului manifestului); Cioculescu respingea ideea superiorităţii morale a ortodoxiei (via Nae Ionescu), reclamând incompatibilitatea dintre ortodoxie şi misticism şi insuficienţa unei mistici „reduse la căutarea şi găsirea credinţei"; criticul era nemulţumit de absenţa intelectului şi raţiunii din programul său, cărora „le ia locul spiritul", „infestat" însă de „sentiment, vital". Desigur, avântul temperamental romantic cu care îşi declara Eliade dorinţa de a contribui la primenirea culturală a noii Românii şi optimismul privitor la solidaritatea de viziune cu propria-i generaţie puteau părea juvenile, dar nu nejustificate (despre ceea ce se petrecea în viaţa publică din perioada interbelică vom discuta mai târziu). Dar, în demonstraţia sa cu accente dezaprobatoare, Cioculescu invocă drept argumente afirmaţii ale confratelui său care nu par tocmai nelalocul lor: necesitatea sincronizării literaturii naţionale (tradiţionaliste) cu noile teorii literare, ştiinţifice şi filosofice ale timpului („declară literatura suficientă doar pentru spirite mediocre"), a distingerii planurilor de cunoaştere – psihologic, raţional, filosofic, imaginativ

[2] *Itinerariu spiritual*, în „Cuvîntul", 6 septembrie – 16 noiembrie 1927, republicat în *Profetism românesc, I*, Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 1990.

[3] *Un „Itinerariu spiritual"*, în „Viaţa literară", 28 mai 1928, republicat în *„Dosarele" Eliade*, vol. I, Cuvânt înainte şi culegere de texte de Mircea Handoca, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 1998, p. 22-27. În *Memorii*, Eliade comentează episodul: „Şerban Cioculescu l-a comentat critic, dar cu o extremă simpatie […]. Şi el, şi Mircea Vulcănescu şi Paul Sterian se întorseseră de la Paris în toamna anului 1927 şi, datorită *Itinerariului spiritual*, i-am cunoscut pe toţi. […] De-abia stând de vorbă cu Mircea Vulcănescu şi Paul Sterian am înţeles cît eram de ignorant în ce priveşte creştinismul răsăritean şi tradiţiile religioase româneşti, ca să nu mai vorbesc de ‹experienţa ortodoxă›, pe care nu o aveam deloc. Ortodoxia mi se părea preţioasă pentru români […], făcînd parte din istoria şi cultura românească. Personal, deşi mă simţeam atras de această tradiţie, nu o trăiam." [*Memorii*, 1997: 137].

BDD-A30171 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:12 UTC)

– („declară teozofia ‹vag şi hibrid misticism›"), cât şi afirmaţiile despre ortodoxie, văzută de Eliade ca ideal actualizat istoric, spre împlinirea căruia aspiră noua generaţie („creştinism autentic", propriu sufletelor de elită), afirmaţii care sunt mai curând excentrice în raport cu ortodoxia însăşi, decât bigotism dogmatico-normativ („Noi, cei tineri – vom ajunge, nu ne interesează când, creştini-ortodocşi. […] Acum nu am ajuns. Dar ştim că vom ajunge.").

Critica lui Şerban Cioculescu nu distruge însă nici drumul, nici călătorul, mai curând le semnalizează limitele şi posibilele derapaje, în termeni precişi şi rafinaţi; activitatea lui Eliade, „vijelioasă, uneori iconoclastă" între 1926-1928,

> „[…] reprezintă strălucit poezia primei tinereţi, cerebral pasionată, bolnavă de frigurile Sfântului Duh. […] D-sa a exprimat deci, trepidant, tumultuos şi expresiv, o poziţie spirituală, ca exponent al generaţiei sale. […] Întreprinderea, pe cât ştim, se face prima oară la noi. Este primul ei merit. Al doilea este sinceritatea: autenticitatea. Nu doar că influenţele n-ar fi. […] D-sa încearcă o învigorare a bătrânei ortodoxii prin toate excitantele şi stupefiantele europene şi asiatice. Înarmat până în dinţi cu o erudiţie impresionantă, complezent predominată de istoria religiilor, culturilor şi misterelor, […] înzestrat cu memorie, putere de asimilare, supleţe, abilitate, îndrăzneală, expresivitate stilistică, face faţă superior în rolul de înregistrator de tendinţe şi de şef de coloană al tineretului de spiritualitate mistică şi ortodoxă."

Peste jumătate de an de la publicarea articolului,Şerban Cioculescu revine[4] asupra erorii lui Eliade, care ar fi continuat să menţină identitatea arbitrară dintre spiritualitate şi ortodoxie (sau, poate, asupra faptului că dorea să se refere la o spiritualitate care implica valori ale ortodoxiei), deşi îşi pierduse între timp iluzia asumării ei la scara întregii generaţii, atribuind-o numai „aristocraţiei spirituale", elitelor. Era în plină campanie împotriva *Manifestului „Crinului alb"*, care invoca *Itinerariul*… ca model, iarpana sa trebuia să încondeieze în bloc „ortodoxia dogmatică, aşa de divers savantă" de la „Cuvântul", „Curentul", „Gândirea", „Crinul alb" ori „Duh şi slovă"; le contesta teoreticienilor ei lipsa de idei originale şi de viziune unitară, care intrau în contradicţie cu etnicul şi naţionalul, dar şi capacitatea lor de a renunţa la „mandarinat" şi de a trece la „umilul apostolat", ca să fie înţeleşi de popor, nu doar de intelectuali.Referindu-se la „Mentalitatea română, rurală şi chiar urbană", criticul credea că aceasta nu respinge credinţa, „fiind, în esenţă, incapabilă de reacţie şi de transformări categorice. Dar credinţa aceasta, întemeiată pe rituri şi tradiţie, şi total neînsufleţită, nu este decât o similicredinţă. Stratul popular credincios înseamnă la noi o turmă dezorientată, foarte imperfect păstorită de o preoţime în inactivitate, fermă doar în rutină." Spre finalul articolului, se întreba retoric: „Ce bine poate aştepta biata ortodoxie indigenă de la impenitentul romantism şi exasperatul individualism al dlui Mircea Eliade […]?" Pentru critic, „maladia" ortodoxiei s-a manifestat prin simptomele disputelor de la revistele ce o susţineau; dar acestea demonstrau caracterul retoric al criticii aduse şi eşecul generalizării sale, căci periodicele citate la grămadă nici nu aveau o concepţie şi o viziune comune. Leacul era, totuşi, sugerat: sesizarea unui lucru universal acceptat, „şi anume recunoaşterea primatului spiritual", care făcea posibilă „o stimă reciprocă între credincioşi şi atei", adică renunţarea la violenţa şi vulgaritatea polemicilor.

[4] *Între ortodoxie şi spiritualitate*, în „Viaţa literară", an III, nr. 94, 17 noiembrie 1928, republicat în *„Dosarele" Eliade*, vol. I, Cuvânt înainte şi culegere de texte de Mircea Handoca, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 1998, p. 31 – 34; el se referă la articolul lui Eliade, *Confesiuni şi semnificaţii*, în care preciza că „nu acceptă integral" ideile *Manifestului*, afirmând că între acesta şi *Itinerariul* său *spiritual* există „deosebiri de vederi".

BDD-A30171 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:12 UTC)

A doua misivă, trimisă în acelaşi an lui Eliade, se referă la *Postila arghezianăˈ*[5]; cu toate că îl ataca pe Arghezi[6] „în numele unor principii excelente, deşi din alt punct de vedere decît cel artistic", el o consideră injustă, conchizând că i-a „citit cam repede" poezia. Articolul defineşte însă poziţia lui Eliade în polemica dintre modernism şi tradiţionalism, dintre mai tânărul Ion Barbu[7] şi marele poet cu debut editorial întârziat, a cărui valoare era recunoscută deja în epocă. Era opţiunea lui pentru o generaţie care se îndepărtase de romantism, atrasă de experiment, în care pulsau deopotrivă o viziune asupra lumii abstractă, poetico-matematică, geometrizantă şi simbolică până la ermetism şi o alta, fantastică, relevând experienţe concrete ale cunoaşterii prin valorificarea culorii locale şi motivelor folclorice. Polemizând cu Arghezi, Eliade polemiza cu scriitorii care gravitau în jurul cafenelei Capşa, cu spiritul lor de clan („obsesia numelui"), cu exaltarea în faţa celebrităţii literare („miturilor"), cu trândăvia sentimentală, comoditatea intelectuală şi lipsa de caracter („iluzoria viaţă interioară"); vechea generaţie păcătuia estetic, în ochii tânărului, prin „insuficienţa" cauzată de „antiscientism" şi „anticalofilism", care avea drept consecinţă incapacitatea de a crea „un sens spiritual", ori de a transmite „neliniştea proiectată pe planuri spirituale". În critica lui, se vede că Eliade a fost mai mult admiratorul lui Mallarme şi Valery, reprezentanţi ai unor valori estetice novatoare în raport cu Baudelaire (căruia îi contestă spiritul critic din recenzii), în succesiunea generaţiilor poetice europene, iar *Jurnalul* său o confirmă [Eliade, 1993, I: 464-465].

Articolul vizat de Cioculescu era o continuare a ideilor din *Poezia lui Tudor Arghezi* şi evidenţiază faptul că Mircea Eliade avea cultură poetică şi intuiţia valorii, afirmând, în acelaşi timp, propria sa viziune asupra artei cuvântului. Cercetarea critică asupra creaţiei generaţiei anterioare, cu aplicaţie pe poezia lui Arghezi, atrăgea atenţia asupra unei probleme extrem de importante, înnoirea canonului estetic şi apariţia unei noi construcţii artistice. Eliade credea că Arghezi nu a demonstrat a fi cu adevărat „noul Eminescu" prin volumul *Cuvinte potrivite* şi că exegeza momentului nu reuşea să analizeze onest toate textele, să depăşească automatismele, pentru ca „elogiile şi gudurelile cronicarilor" să nu sucombe într-o „halucinaţie colectivă" despre „mitul arghezian" (*Poezia lui Tudor Arghezi*). Aceeaşi problemă, a receptării critice, pentru sincronizarea cu spiritul veacului şi cu înnoirea estetică, o ridică şi *Postila arghezianăˈ*: „e datoria oricărui tînăr să contribuie la demascarea laşităţilor culturale contemporane; pentru că nu vom putea construi nimic în buruienile şi pe molozul ei. […] Noi toţi acei care scrim cum simţim, cu ritm de pădure despletită, cu svîcnet de adolescent în ploaie, lăsînd pe fiecare pagină urma răsuflării noastre – nu putem fi luaţi în seamă. […] Aceeaşi atitudine de precizarea obţinută de poetul Ion Barbu, cu alte mijloace stilistice, dar cu aceleaşi argumente – a stârnit o efervescenţă bănuitoare. De ce? Pentru că Ion Barbu e poet, şi nu e admis unui poet să-şi decline rezervele faţă de altul […]" [1927: 2]. El atacă dur poziţii depăşite de exegeza europeană, dar persistente încă în România, susţinând „că şi poetul şi lectorul, în faţa unei poezii au aceeaşi emoţie estetică, rezultanta aceleiaşi contemplaţii estetice, a recreării, experimentării, actualizării operei de artă" [1927: 2]. Viziunea sa asupra procesului de înnoire a teoriei şi practicii literare este şi ea în acord cu cea modernistă, atribuind scriitorului autonomie în peisajul mişcător al gândirii artistice, considerându-l deopotrivă receptor, producător şi teoretician. În ambele

[5] *Postilă arghezianăˈ*, în „Cuvîntul", an III, 1927, 7 decembrie, nr. 949, p. 1-2, v. şi *Poezia lui Tudor Arghezi*, în „Cuvîntul", an III, 1927, 19 iunie, nr. 788, p. 1-2.
[6] 1880 – 1967.
[7] 1895 – 1961.

BDD-A30171 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:12 UTC)

articole, Eliade atrage atenţia asupra altor creatori de valoare din epocă, ignoraţi de critica de clan, ca Ion Barbu, Adrian Maniu, Ion Marin Sadoveanu, Em. Bucuţa.

În *Poezia lui Tudor Arghezi*, citează numeroase titluri şi versuri, încercând să demonstreze carenţele creaţiei derivate din „păcatele conştiinţei creatoare", care determinau imperfecţiunea formală, „sentimentalism[ul] ieftin, învechit […] şi ‹filosofi[a]› de manual gimnazial. Dacă poetul a fost […] un reformator al *formei*, apoi conţinutul e comun generaţiei eminesciene" (subl. M.E.). Din cele aproape 30 de texte discutate, jumătate sunt considerate bune, iar multe dintre acestea se află astăzi în manualele şcolare. Judecata lui estetică a fost juvenil radicală, dar corectă în identificarea valorii; mai ales că ea surprindea însuşi eclectismul poeticii argheziene, care aduna între aceleaşi coperte rodul mai multor vârste şi experienţe literare, poeme cu ecouri romantice, parnasiene şi simboliste, cu urme ale liricii eminesciene, coşbuciene şi baudelairene. Or Eliade considera organicitatea, unitatea şi autonomia limbajului drept calităţi ale *sintezei* poetice în care se comunică viziunea unei personalităţi puternice şi originale, conectate la sursele-i eterne (folclorul, mitul, fantezia), dar şi la experienţa intelectuală a veacului.

Peste ani însă, hermeneutul va contribui la promovarea operei argheziene; astfel, pe 11 aprilie 1974, el va recomanda călduros pentru publicare traducerea ei în limba engleză pentru că aparţinea „celui mai mare poet român" al secolului al XX-lea, „unul dintre cei mai originali poeţi europeni ai timpurilor noastre" şi, aidoma „marelui său predecesor, Mihai Eminescu", era „puţin cunoscut în afara României" [MEC, 2003, III: 443].

Memoriile evocă reîntâlnirea lui cu Şerban Cioculescu la întoarcerea din India, după câştigarea premiului literar pentru romanul *Maitreyi* (1933); din juriu au făcut parte Perpessicius, George Călinescu şi acesta, care l-a vizitat entuziasmat încă înainte de afişarea rezultatelor. Ele evocă şi momentul 1937, de după apariţia *Domnişoarei Christina*, când Eliade, care se ridicase la S.S.R. împotriva pornografiei ca mijloc de scandal al „oportuniştilor", era atacat de Georgescu-Cocoş: „scriitorii nu numai că nu-mi luau apărarea, dar îşi mărturiseau satisfacţia că eram prima victimă a unei campanii, în care eu, naiv, încercasem să introduc nuanţe şi distincţii. Şerban Cioculescu a publicat […] *Fiecare pasăre*…, […] arătând, prin propriul meu exemplu, că distincţia pe care voisem să o fac între ‹scriitori› şi ‹oportunişti› era impracticabilă [*Memorii*, 1997: 322]. În sfârşit, *Jurnalul* consemnează vizita lui Şerban Cioculescu la Paris din 1978 (pentru a perfecta cu Payot traducerea *Tratatului*… şi a lui *Zalmoxis*), când i-a relatat întâlnirea cu Maitreyi şi Noica la Bucureşti (care proiectau traducerea romanului *Dragostea nu moare*) şi i-a vorbit despre moartea tragică a lui Camil Petrescu [MEC 1999, II: 317].

Sufletul naţional şi manifestele noii spiritualităţi

În primăvara anului 1927, Mircea Eliade îi trimitea lui Camil Petrescu[8] câteva nuvele, care ar fi trebuit să constituie tema de discuţie pentru proxima lor întâlnire, în vederea publicării[9]. La scurtă vreme după aceea, apariţia seriei de articole reunite sub titlul *Itinerariu spiritual* a însemnat, desigur, un moment de afirmare a necesităţii înnoirii literaturii, în acord cu noile realităţi materiale şi spirituale ale veacului.

[8] 1894 – 1957. Se păstrează 4 scrisori trimise de Mircea Eliade, două din 1927, una de la mijlocul deceniului al IV-lea şi una din 1946 – cf. *EAA*, 1999, II.

[9] Este vorba, după cum precizează editorul, despre nuvela *În întuneric*, publicată în „Universul literar", an XLIII, 1927, 21 mai, p. 326-327, republicată în *Maddalena*, ediţie îngrijită de Mircea Handoca şi Nicolae Florescu, cuvânt înainte de Mircea Handoca, note şi postfaţă de Nicolae Florescu, Editura Jurnalul Literar, Bucureşti, 1996 – cf. *EAA*, 1999, II, p. 459.

BDD-A30171 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:12 UTC)

Este excesiv însă a vedea în acest manifest, de al cărui ton juvenil Eliade s-a detaşat autoironic peste numai câţiva ani [Eliade, 1991: 10-11], un atac frontal şi necruţător la adresa tuturor „bătrânilor" (Tudor Arghezi, Liviu Rebreanu, Ion Pillat), fondatorilor „Gândirii" şi colaboratorilor ei (Lucian Blaga, Adrian Maniu, Al. Philippide, Camil Petrescu, Cezar Petrescu, Dem. Botez), în numele unui singur ideal îndepărtat, ancorat de ortodoxie [Ornea, 1980: 291][10], când el afirma disponibilitatea pentru diversitatea planurilor de cunoaştere a realităţii, negând valorile mediocre, „izvorâte […] din economia politică, […] din tehnică, […] din parlamentarism" [*Itinerariu*, 1990: 21]; după cum se va vedea, cu mai mulţi dintre ei, era legat de o prietenie care a dăinuit peste ani, iar altora le promova opera. A-l eticheta, la grămadă cu alţi colegi de generaţie, drept „contestatar(i) în toate", înseamnă a-i ignora argumentaţia logică, sinceritatea şi stilul. Or în chiar acel moment, Camil Petrescu a polemizat cu Eliade[11], iar o carte poştală trimisă de dramaturg din Veneţia în 1936 evocă nostalgic şi succint episodul: „Mi-e dor să ne mai certăm!" [MEC, 2003, III: 31]. *Memoriile* evocă diferenţa de formaţie intelectuală, de viziune şi de structură dintre ei; „deşi arareori îi plăcea cum scriam", Eliade mărturiseşte că a început să se împrietenească cu Camil Petrescu, apreciat de întregul cerc criterionist, alături de Hortensia Papadat-Bengescu, Mateiu Caragiale şi Liviu Rebreanu; dar dramaturgul refuza interesul lui pentru *Alchimia asiatică* („mă întreba foarte sincer de ce îmi pierd timpul cu asemenea subiecte aride şi irelevante, de ce nu studiez bunăoară o problemă de estetică" – în 1934), ori pentru *Cosmologie şi alchimie babiloniană*, reproşându-i că îşi iroseşte „inteligenţa şi cultura cu asemenea probleme fără interes" [*Memorii*, 1997: 296-297, 338][12] (în 1937), fără a înţelege noutatea şi importanţa ştiinţifică şi filosofică studiilor lui Mircea Eliade. Peste douăzeci de ani de la primirea vederii, Eliade îl va evoca în *Jurnalul* de exil, meditând la propria-i soartă: „Şi deodată îmi dau seama ce am ajuns: un nomad, un *wanderingscholar*. Nu am, nicăieri, într-o casă, o odaie a mea. Locuiesc pe unde pot, la cine mă poftеşte, la rude, la prieteni sau la oameni de omenie. Îmi aduc aminte de melancolica indignare a lui Camil Petrescu, prin 1937: „La patruzeci de ani, eu n-am nici măcar o garsonieră!› L-am privit atunci ca pe un martir exemplar." [Eliade, 1993, I: 270]

Filomodernist, proeuropean şi democrat, Camil Petrescu s-a implicat în toate dezbaterile moderniştilor şi tradiţionaliştilor încă din 1922, după apariţia studiului lui Ibrăileanu despre *Caracterul specific naţional în literatura română*[13], termen de referinţă în polemica şi teoretizarea lovinesciană a imitaţiei şi sincronismului[14]; ele aveau să continue până în 1930,

[10] „Nu era numai o înfruntare de principii, ci şi una de generaţii" [Ornea, 1980: 138].

[11] Unul scria în „Cuvântul", iar celălalt în „Universul literar".

[12] Despre atmosfera politică din această perioadă a relaţiei lor [*Memorii*, 1997: 295]. Într-o scrisoare către Cezar Petrescu din 1929, Eliade evocă părerea lui Ralea despre studiile lui în domeniul orientalisticii: „Vorba lui [Mihail] Ralea: nu avem closete, şi eu mă ţin de sanscrită, de Yoga, de tibetană, de «spiritul asiatic»." [EAA, 1999, II: 465].

[13] În „Viaţa românească", nr. 12, 1922, republicat în G. Ibrăileanu, *Studii literare* 2,Editura Minerva, Bucureşti, 1979.

[14] Asemenea lui Constantin Rădulescu-Motru, comentează situarea României „la hotarul dintre două lumi: a Răsăritului şi a Apusului", care ar explica dificultatea şi complexitatea discuţiilor. În *Istoria civilizaţiei române moderne III*, el face o critică dură tradiţionalismului „reacţionar" şi ortodoxismului orientalizant, refractare faţă de civilizaţia europeană occidentală, citadinizată, industrializată, democratică. Teoria sincronismului cultural afirmă necesitatea restructurării continue a culturii, ţinând cont de formele cele mai înaintate ale civilizaţiei timpului şi de spiritul veacului, pentru a putea participa la dialogul culturilor europene şi la edificarea civilizaţiei Europei moderne. El demonstrează că civilizaţia modernă a României se datorează influenţei ideologice şi culturale a Europei apusene, începând cu scrierea în limba română (datorată influenţei Reformei) şi continuând cu dezvoltarea istoriografiei şi umanismului în secolul al XVII-lea (datorată influenţei polone), iluminismului secolului al XVIII-lea, creator de conştiinţănaţională (datorat Autklärung-ului), Revoluţiei democratice de la 1848 (datorate ideologiei franceze), care a fost urmată de înfiinţarea formelor de organizare ale statului român modern după model occidental (instituţii, sistem politic, cultură). În opinia lui, civilizaţia modernă a României

BDD-A30171 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:12 UTC)

formulând definiri ale unor principii şi doctrine etico-estetice şi clarificări ale tematicii şi mijloacelor expresive de reprezentare, specifice principalelor direcţii din epocă; până în 1926, se conturaseră mai vizibil cea tradiţionalistă (sămănătorism, neosămănătorism, poporanism, ortodoxism), cea modernistă şi cea simbolist-avangardistă; Nicolae Iorga, Garabet Ibrăileanu, Nichifor Crainic, Eugen Lovinescu, Ovid Densuşianu, Ion Vinea au fost vectorii care au polarizat teoretizările şi practicile scripturale în paginile revistelor „Ramuri – Drum drept" („Sămănătorul" *redivivus*), „Viaţa Românească", „Gândirea", „Sburătorul", „Vieaţa nouă", „Contimporanul" etc. şi au inspirat sateliţii acestora [Ornea, 1980: 199][15].

Apropiat de grupul sburătorist al lui Eugen Lovinescu[16], s-a implicat în toate polemicile şi revizuirile promovate, pentru „dărâmarea idolilor" şi revitalizarea literaturii, elogiind *Istoria civilizaţiei române moderne*[17]. „Viaţa Românească", sateliţii şi colaboratorii ei au devenit ţinta lui preferată; din dorinţa de înnoire expresivă şi ideatică, a scris cronici neconcesive împotriva lui Mihail Sadoveanu, George Topîrceanu, Cezar Petrescu, Al. Philippide, Dem. Botez, a polemizat cu Mihail Ralea şi a reproşat „Vieţii Româneşti" amalgamarea generaţiilor, poziţia intermediară, de echilibru între tradiţionalism şi europeism, care perpetuau mentalităţi, viziune asupra lumii şi gusturi literare perimate[18]. În 1924, reflecţia sa asupra specificului naţional a prins contur în articolul *Suflet naţional*[19], definit în raport cu umanitatea şi cu sufletul universal, fără a releva vreo incompatibilitate între acestea şi specificul naţional; căci Nichifor Crainic situase încă de prin 1923 harta spirituală a ţării exclusiv în Orient, prin credinţa ortodoxă, în care s-ar fi exprimat specificitatea naţională, contrar majorităţii adepţilor specificului naţional în artă, Maiorescu, Ibrăileanu, Iorga, Stere, Ralea, Blaga, sau Camil Petrescu [Ornea, 1980: 275 şi Crainic, 1924: 21].

Camil Petrescu va republica acest articol în două rânduri: în 1926, când Nichifor Crainic a încercat să impună prin „Gândirea" „estetica barbară" a ortodoxismului drept „estetică autohtonă" în articolul *A doua neatârnare*, care comenta o serie de opoziţii ca:

---

este un fapt sociologic necesar, datorat acţiunii unor factori externi de ordin ideologic şi cultural, nu economici, cum considerau Constantin Dobrogeanu-Gherea şi Ştefan Zeletin. România modernă s-a născut, aşadar, prin transplantarea şi imitaţia creatoare a modelului francez, iar legea imitaţiei (de sorginte tardeană) şi racordarea la spiritul veacului sunt principii culturale formative.

[15] Istoricul literar clasifică revistele din epocă în (selectiv): *tradiţionaliste* – „Dacia", „Luceafărul", „Hiena", „Ramuri", „Ramuri – Drum drept", „Năzuinţa", „Flamura", „Suflet românesc", „Datina", „Neamul românesc literar", „Cuvântul", „Gândirea"; *ale «noii generaţii»*: „Politica", „Tiparniţa literară", „Ultima oră", „Duh şi slovă", „Acţiune şi reacţiune"; *independente*: „Ideea europeană", „Cugetul românesc"; antitradiţionaliste: „Chemarea", „Facla literară"; *de echilibru*: „Însemnări literare", „Viaţa Românească" postbelică, „Adevărul literar şi artistic"; *polemice*: „Cuvântul liber"; *moderniste*: „Sburătorul" şi *reviste din anturajul ei*: „Mişcarea literară", „Revista vremii", „Cetatea literară", „Universul literar", „Viaţa literară", „Sinteza", „Bilete de papagal", „Kalende"; *simboliste*: „Vieaţa nouă", *avangardiste*: „Contimporanul" [Ornea, 1980: 7-8]. Numărul mare al acestora se datorează apariţiei de scurtă durată.

[16] Scopul declarat al revistei „Sburătorul" a fost de a descoperi şi promova talente precum Ion Barbu, Camil Petrescu, Camil Baltazar, Felix Aderca, Gh. Brăescu, Ilarie Voronca, Hortensia Papadat-Bengescu, Vladimir Streinu, Perpessicius etc., după cum declara Lovinescu la 22 noiembrie 1922 în „Sburătorul literar", p. 52. Misiunea critică asumată de Lovinescu la „Sburătorul" se deosebea de cea a înaintaşilor de la „Convorbiri literare" şi „Contemporanul", fiindcă noua critică avea datoria de a urma literatura, nu de a o îndruma, după cum afirma în eseul *Critică şi literatură*. Nu întâmplător, în numărul inaugural al seriei noi, el deosebea generaţia literară în sens biologic şi generaţia de sensibilitate pe care ar fi reprezentat-o apropiaţii revistei. Acestei generaţii i s-ar datora inovarea ideatică şi expresivă, citadinizarea, intelectualizarea, obiectivarea, psihologizarea complexă, noutatea problematicii literare etc.

[17] *Istoria civilizaţiei române moderne* (1924-1925), *Istoria literaturii române contemporane* (I-II, 1926).

[18] „Revista vremii", II, nr. 1, 9 aprilie 1922, p. 12; „Revista vremii", III, nr. 11-12, iulie 1923, p. 21.

[19] În „Cugetul românesc", republicat în „Cuvântul liber" şi în „Universul literar" (nr. 18, 29 aprilie 1928, p. 286) şi tipărit în 1936 în volumul *Teze şi antiteze*, Editura Cultura Naţională, Bucureşti; el se plângea totuşi de soarta neprielnică geniilor din culturile minore [Eliade, 1993, II: 16].

BDD-A30171 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:12 UTC)

Orient vs. Occident, cultură vs. civilizaţie, rural vs. urban, individualizare vs. uniformizare etc. în mod polemic faţă de afirmaţia lui Lovinescu din *Istoria*… că, prin adaptare, „civilizaţia se transformă în cultură”[20]; în 1928, Camil Petrescu îl va folosi în polemica sa cu „tânăra generaţie” spiritualistă, al cărei manifest fusese considerat *Itinerariul spiritual* al lui Mircea Eliade, publicat în „Cuvântul”; cinci articole se referă la reprezentanţii ei, în mod special la Mircea Eliade, Petru Comarnescu şi Mihail Sebastian[21]. Dar polemica va dura până în 1930, angrenând mulţi participanţi. Cu „noua generaţie” erau asociaţi şi semnatarii *Manifestului ‹Crinului alb›* (simbol al misticismului), Petre – Marcu Balş (Petre Pandrea), I. Nestor şi Sorin Pavel, colaboratori la „Gândirea”, care nu aveau prea multe puncte de vedere comune cu cealaltă grupare, în afara spiritului contestatar, pe care Eliade îl agrea[22]; în el, se făcea rechizitoriul concepţiilor vechii generaţii (iluministă, raţionalistă, pozitivistă, materialistă, evoluţionistă, psihologistă) într-un stil violent şi vulgar şi se prezenta aspiraţia celei noi către divin şi uman, convingerea în „complectudinism” omenesc, într-o „libertate infinită” faţă de raţionalism şi în „elanul religios, anxietatea metafizică” de sorginte berdiaeviană[23]. Anarhismul lor obscurantist a nemulţumit însă pe toată lumea, şi pe „bătrânii” incriminaţi şi pe colegii lor de la „Cuvântul”[24], extinzând polemica asupra generaţiei. Cu toate acestea, L. Blaga, G. Călinescu, V. Băncilă şi R. Dragnea au recunoscut noua spiritualitate, care şi-a aflat astfel legitimitatea [Ornea, 1980: 459], în ciuda articolelor polemice scrise de Camil Petrescu, Lovinescu sau Ralea. Plecarea lui Eliade în India îl va extrage repede din această dispută, care va rămâne în articolele lui Petru Comarnescu, până în 1930, susţinând „postularea tradiţiei culturale şi religioase în cadrul vremii de azi”[25].

Unul dintre răspunsurile lui Eliade către Camil Petrescu, *Precizări pentru o discuţie*, atrăgea atenţia asupra schimbărilor obiective în societatea postbelică şi asupra datoriei tinerei generaţii de a contribui la cristalizarea unei noi sinteze spirituale, la crearea unei perspective mai vaste asupra vieţii, în care să se regăsească noii cetăţeni ai României moderne; iar aceasta să intre în dialog cu lumea ca o creatoare de valori, prin unificarea energiilor spirituale, „reaşezate”, care să vindece traumele suferite sub „teroarea istoriei”. Poate de aceea el ia în discuţie mai mult termeni generali, ca *mistică*, *spiritualitate*, *creştinism*, preferaţi celor prea

[20] În „Cetatea literară” I, 5 – 6 martie 1926, Camil Petrescu comentează articolul lui Nichifor Crainic, *A doua neatârnare*, apărut în „Gândirea”, V, nr. 1, 1926, după publicarea celui de al treilea volum al *Istoriei*… lui Lovinescu.

[21] Dintre acestea, menţionăm *Generaţia de azi*, în „Universul literar”, XLIV, nr. 26, 24 iunie 1928; *Un frazeolog frenetic şi mistic* în loc. cit., nr. 27, 1 iulie 1928; *Un document fotografic*, în loc. cit., nr. 28, 8 iulie 1928 (despre Mircea Eliade), republicate în *„Dosarul” Eliade*, vol. III, *Elogii şi acuze*, Cuvânt înainte şi culegere de texte de Mircea Handoca, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2000; *Noi exerciţii de logică*, în „Universul literar”, XLIV, nr. 29, 15 iulie 1928 (despre Petru Comarnescu). Alături de cei trei, dobândiseră notorietate şi Constantin Noica, Mihail Polihroniade, Ionel Jianu, Stelian Mateescu, Ion Călugăru, Mircea Vulcănescu.

[22] *Confesiuni şi semnificaţii*, în „Cuvântul”, IV, nr. 1242, 6 octombrie 1928; Eliade aprecia „neliniştea”, „alunecarea către transcendent” şi „răsturnarea de valori”, dar preciza că „nu acceptă integral” ideile *Manifestului*, afirmând că între acesta şi *Itinerariul spiritual* există „deosebiri de vederi”.

[23] Sorin Pavel, I. Nestor, Petre – Marcu Balş, *Manifestului ‹Crinului alb›*, în „Gândirea”, VIII, nr. 8 – 9, 1928, p. 313 – 316; Petre – Marcu Balş, *Spiritul critic şi mistica statului istoric*, în „Gândirea”, VIII, nr. 10, 1928, p. 409 – 410.

[24] În lista de „bătrâni” raţionalişti, enunţată anterior, se adaugă Iorga, Ibrăileanu şi Lovinescu, maiorescienii Rădulescu-Motru, Mihail Dragomirescu şi P. P. Negulescu, dar şi Perpessicius, Ralea, Vianu, Şeicaru. Acestora li s-au alăturat în această dispută Şerban Cioculescu, Pompiliu Constantinescu şi Vladimir Streinu. Pe de altă parte, Nae Ionescu la „Cuvântul”, Mihail Polihroniade în „Universul literar” (XLIV, nr. 44, 28 octombrie 1928, p. 709), Petru Comarnescu la „Tiparniţa literară” (I, nr. 1, octombrie 1928, p. 2) şi la „Ultima oră” acuză lipsa de legitimitate, de bun simţ şi de originalitate, incoerenţa şi imprecizia ideilor.

[25] „Ultima oră”, I, nr. 1, 2 decembrie 1928; G. Călinescu l-a acuzat a confunda gazetăria cu literatura (*Invazia adolescenţilor*, în „Viaţa literară”, IV, nr. 100, 12 ianuarie 1929). Vezi şi Petru Comarnescu, *‹Ramuri› în haine de sărbătoare*, în „Ultima oră”, I, nr. 67, 17 martie 1929, *Specific românesc în cultură şi artă*, în „Acţiune şi reacţiune”, II, nr. 29, 33, 35, 1930.

BDD-A30171 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:12 UTC)

specifici, ca *etnic*, ori *ortodoxie*: „Putea rămâne *sensul* vieţii generaţiei precedente – sensul nostru? Ce voiau ei? Unii întregirea neamului, alţii ridicarea culturală a poporului, alţii o literatură naţională, un loc în politică, o soţie bogată şi câţiva copii frumoşi. Noi nu mai putem voi aceasta. Valorile pur spirituale – avându-şi în potenţele etnice *numai un vehicul* – sunt singurele care ne stăpânesc"[26] (subl. M.E.). Dar *valorile* spiritualităţii şi religiei, trăirea raţionalizată prin educaţie despre care vorbea Eliade nu se pot confunda cu obscurantismul religios manifestat de unii dintre colegii săi de generaţie. Această sinteză impunea spargerea barierelor dintre scriitor şi critic (impuse de prejudecata maioresciană), dintre mistic şi filosof şi eliberarea mai multor căi de cunoaştere pentru aceeaşi persoană, în tentativa ei de a se apropia de absolut – idealul oricărui tânăr, de altfel. Adică „Posibilitatea de a funcţiona, gusta şi aprecia toate planurile de realitate: esteticul, eticul, raţionalul, umanul, fiziologicul etc. Între aceste planuri nu există continuitate, punţi de trecere… Există însă o realitate transcendentă, religiosul. Experienţa religioasă e absolută"[27].

Comentând *Precizările*… lui Eliade, Camil Petrescu afirma în *Generaţia de azi* că definirea generaţiei era vagă, prin absenţa unui criteriu coagulant mai serios decât „pluralitatea de personalităţi", vârsta sau experienţa (esenţială fiind cea a războiului), acuzându-l de misticism şi demonstrând lipsa de unitate a opiniilor din interiorul „generaţiei". *Un frazeolog frenetic şi mistic* este un pamflet la răspunsul lui Eliade, iar ironia persiflantă vădeşte marele său orgoliu rănit de curajul studentului de a-l înfrunta: „Tânărul Mircea, cu aerul lui de *Dalai-Lama balcanic*, inspirat, are impresia că acordul gramatical înseamnă şi acordul logic" [DE, 2000: 66] (subl. C.P.). Ignorând contextul, dramaturgul considera fraza: *Valorile pur spirituale – avându-şi în potenţele etnice numai un vehicul – sunt singurele care ne stăpânesc* „un monument de aproximativ şi ridicol".

De fapt, marea vină a lui Eliade, în ochii lui Camil Petrescu, era de a fi fost colaborator al „Gândirii"; reproşându-i direct acest lucru în subsolul paginii, dramaturgul îl consideră „o dovadă şi de falsitatea afirmaţiei şi de lipsa de caracter a tânărului nostru în acelaşi timp" (!). Cu acelaşi radicalism, Camil Petrescu pulverizează, printr-o abilă sofistică, replica tânărului, care preciza legătura specifică dintre generaţie şi „noua spiritualitate" în contextul istoric dat: „…orice generaţie se angrenează în istorie şi istoria e un dinamism spiritual (crede dl Petrescu altfel?...), iar formele spiritului, realizându-se în funcţiuni sociale şi evenimente istorice *se depăşesc*. Orice generaţie efectiv *nouă*, aduce o *spiritualitate nouă*" (subl. M.E.); întreg articolul *Un document fotografic* (prilejuit de un nou răspuns al lui Eliade) reia concluziile celui precedent şi continuă acuzaţiile de falsă erudiţie: „Că a citit pe nerăsuflate şi nedigerate destul, nu e cu neputinţă. Şi Caţavencu vorbea cu citate istorice […] pe care nu le pricepea, dar le repezea în discursuri frenetice. […] Cine ar putea să discute cu dl Mircea Eliade care într-un alineat susţine cu apostrofe şi întrebări retorice: şi că *orice* generaţie aduce o spiritualitate nouă şi că numai generaţiile efectiv noi aduc o spiritualitate nouă" [DE, 2000: 68, 71] (subl. C.P.). Retorica pamfletară, dezvoltată prin

[26] În „Cuvântul", IV, nr. 1133, 19 iunie 1928, p. 1; alte articole: *Tot despre noua generaţie*, în loc. cit., an IV, nr. 1141, 27 iunie 1928, p. 1 – 2, *…Şi Camil Petrescu*, în loc. cit., an IV, nr. 1145, 1 iulie 1928, p. 1 – 2, *Final de polemică [Cu Camil Petrescu]*, în loc. cit., an IV, nr. 1162, 18 iulie 1928, p. 1 – 2. Despre „imperativul sintezei" şi „obsesia valorilor spirituale care trebuie diferenţiate, şi tăiate, şi răspândite", care să aducă „energie vitală, forţă organizatoare, coerenţă, simpatie, creaţie în anumite cadre" vorbeşte în *Linii de orientare*, primul articol din *Itinerariu*…, în 1927; îndemnul la „completitudine" nu este antiraţionalist, ci împotriva „raţiunii suficiente", închistate, refuzând deschiderea conştiinţei către complexitatea „pluralităţii funcţionale", care face posibil ca, „diferenţiind planurile, să înţelegem că cel mai pătrunzător logician poate fi în acelaşi timp un mistic, după cum poate fi un artist de avangardă." [Eliade, I, 1990: 20-22]

[27] *Spiritualitate şi ortodoxie*, în „Viaţa literară", an III, 10 noiembrie 1928, nr. 93, p. 1, apud Z. Ornea, *op. cit.*, p. 459.

BDD-A30171 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:12 UTC)

variaţiuni ale unei singure idei, verva gratuită şi sprinţară, care supradimensionează atitudinea subiectivă şi o proiectează imaginar în liniile şarjate ale unui organism cu un singur organ (al victimei) sunt, desigur, eficiente în plan expresiv, dar insuficiente pentru o critică de principii.

Articolele reiau însă şi o imputare de ordin moral, despre „obiceiul de a trata familiar pe scriitorii mai în vârstă", despre condescendenţa şi insolenţa verbală faţă de I. Minulescu, P. Zarifopol sau T. Arghezi (numiţi „dl Jean, dl Pol şi dl Tudor"); aşa pare a fi studentul ziarist uneori în polemici, numai că, faţă de presa vremii, ori faţă de articolele lui Camil Petrescu, Eliade practica versiunea moderată a stilului şi limbajului jurnalistic din contextul istoric dat, iar în polemicile directe, Vasile Bogrea a fost printre puţinii care nu i s-au aliniat. Z. Ornea prezintă atmosfera perioadei interbelice extrem de sugestiv, deşi subversiv-ironic în ultima frază, dedicată noii generaţii: „Fără îndoială că spectacolul public de după război nu era dintre cele mai atrăgătoare. Ghiftuiala îmbogăţiţilor din război sau de după război, autocraţia liberală în viaţa politică, debusolare ideologică, încinse dispute, înfruntarea dintre neosămătorism încă dominant şi un modernism aparent epigonic, o jurnalistică mult coruptă, violentă şi cam acefală, căutarea unui drum pe care să evolueze ţara lăsau – toate împreună – impresia unui haos indistinct [sic!] şi o iremediabilă degradare morală. Aceşti tineri de nici douăzeci de ani, încredinţaţi că au soluţia în buzunar, se credeau apostolii purificării moravurilor şi a deschiderii [sic!], prin gestul lor de apostoli imberbi, unui nou capitol în istoria ţării." [Ornea, 1980: 457]

În *Memorii*, Eliade evocă experienţele tragice ale acelor ani: „Nu uitasem sirena de la Atelierele „Griviţa"; nici gloanţele din noaptea de 30 decembrie pe peronul gării din Sinaia, care au costat viaţa preşedintelui de Consiliu I. Gh. Duca, nici studenţii şi jandarmii care invadaseră sala Fundaţiei Carol, nici sfărîmarea prieteniilor şi ‹despărţirea apelor›, care puseseră capăt ‹experienţei Criterion›. Unii din noi, destul de puţini de altfel (Camil Petrescu, Sebastian, Vulcănescu şi alţi cîţiva) erau tulburaţi de venirea lui Hitler la putere. Neliniştea şi teama mea nu erau legate numai de asemenea evenimente politice. Presimţeam de mult, din adolescenţă, că nu vom avea timp. Simţeam acum nu numai că timpul ne este măsurat, dar că va deveni curînd un timp terifiant (timpul ‹terorii Istoriei›). Încercam să mă apăr printr-o deznădăjduită, paradoxală răsturnare a tuturor valorilor: acceptam morţile din jurul meu, le acceptam şi pe cele care ştiam vor veni, ca un sindrom al lumii noi care va trebui să se nască" [295].

Interesul pentru dezbaterea despre raportul dintre literatură, etnicitate şi ortodoxie a fost al epocii, iar în 1927 studentul Eliade s-a simţit dator să exprime punctul de vedere al generaţiei sale, care-şi căuta legitimitatea în marginea *establishmentului* intelectual, a cărui structură se modificase. În ciuda tuturor diferenţelor dintre Camil Petrescu şi Mircea Eliade, există numeroase puncte de vedere asemănătoare. Apropiaţi, pentru o vreme, ai „Gândirii" şi „Cuvântului", ei nu au împărtăşit convingerile obscurantiste, rasiste şi extremiste la care au ajuns în cele din urmă Nichifor Crainic şi Nae Ionescu, fapt care a generat polemici, delimitări şi chiar excluderea (lui Eliade) din rândul colaboratorilor. Amândoi au avut formaţie filosofică (dublată, la Eliade, de cea ştiinţifică şi academică), talent literar şi jurnalistic şi spirit critic, distanţându-se de opoziţia maioresciană dintre *poet* şi *critic*. În disputa dintre tradiţionalism şi modernism, amândoi au susţinut mai cu seamă direcţia novatoare, în care se înscrie şi marea literatură care aparţine „tradiţionalităţii" [Ornea, 1980: 25-29], fără a accepta servil ideile nici uneia dintre grupări; amândoi au avut orientare pro-europeană şi au mizat pe importanţa personalităţii creatoare în exprimarea dimensiunii etnice, pe care nu o vedeau ca pe un scop în sine al artei; pentru amândoi, creatorul putea realiza sinteza originală dintre raţiune şi nivelele care o transgresează,

BDD-A30171 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:12 UTC)

extinzând-o fără a o cufunda în iraţional; explorarea conştiinţei de sine, autenticitatea (documentară şi biografică) şi sinceritatea sunt teme recurente în teoretizările, comentariile şi literatura amândurora, al cărei stil promova anticalofilia. Desigur, deosebirile sunt la fel de semnificative, căci viziunea fenomenologică / substanţialistă a lui Camil Petrescu se îndepărtează de concretul contingent şi istoric pe care îl presupunea foamea de real şi de experienţă la Mircea Eliade, care mijloceau accesul la esenţă; de aceea, dramaturgul nu era de acord nici cu teoria lovinesciană a mutaţiei valorilor[28], pe care Eliade pare a o fi înţeles mai bine în polemicile timpurii şi în teoretizările sale asupra romanului; chiar apropierea lui Eliade de folclor, ca obiect de investigare ştiinţifică şi sursă de inspiraţie pentru creaţia literară, se înscrie în aceeaşi linie, el nefiind pasionat de pitoresc şi culoare locală şi neavând gustul imitaţiei; Camil Petrescu, în schimb, minimalizează folclorul ca depozitar al sufletului naţional[29] (bine că nimănui nu i-a trecut prin cap să-i ceară *post mortem* să fi fost perfect, să nu fi greşit în aprecierile sale). Altfel decât Camil Petrescu şi decât adepţii tradiţionalismului, Mircea Eliade a explorat şi dimensiunea orientală a românilor, înscrisă însă în moştenirea culturală tracică şi sud-est europeană (ulterior şi intercontinentală), anterioară creştinismului şi ortodoxiei.

A fost oare Eliade împotriva tuturor sau majoritatea, afiliată celor două direcţii polare, i-a fost împotrivă din cauza deschiderii şi disponibilităţii sale? A fost impertinent sau a răspuns cu argumente, încorporate, printr-o ironie mai subtilă, într-un stil mai puţin academic, pastişă a celui din cafeneaua adversarilor, utilizat în clanul lor? Poate vom observa asta în corespondenţa şi polemica sa cu alţi cărturari. Citind şi confruntând, am văzut până acum că el nu a practicat critica *ad hominem*, ci critica şi polemica de idei, cu diferenţa specifică dintre ele.

Existenţialismul fără neant

Apropierea lui Mircea Eliade de „Gândirea" s-a datorat lui Cezar Petrescu[30], cel care i-a propus-o în 1927, căci Eliade nu îl cunoştea încă pe Nichifor Crainic. Scrisorile din 1927 relevă ezitările iniţiale ale studentului, marcat de consecinţele recenziei sale despre *Sinteza…* lui Iorga (dezaprobarea generală, demisia de onoare de la „Revista universitară", retragerea premiului de filosofie, dar şi începerea colaborării la „Cuvîntul", de unde îl remarcase Pamfil Şeicaru, care îi şi retipărise paginile publicate despre Ionel Teodoreanu). *Memoriile* evocă prima sa vizită la redacţia „Cuvîntului" imediat după „scandalul Iorga", pentru a-l întâlni pe redactorul-şef, moment în care l-a zărit acolo, printre alţi ziarişti, şi pe Cezar Petrescu. Peste numai o săptămână, a devenit colaborator plătit, iar din decembrie, redactor „cu două foiletoane pe săptămână, plus notiţe şi informaţii pentru pagina literară", cu salariu fix (p. 121). Sinceritatea, probitatea intelectuală, libertatea de opinie, spiritul critic au constituit şi aici mărci ale stilului său jurnalistic; ele nu demonstrau orgoliu şi indiferenţă

[28] Camil Petrescu polemizează cu „critica simbolistă" în *Eugen Lovinescu, sub zodia seninătăţii imperturbabile* (Editura *Caietele Cetăţii literare*, Bucureşti, 1933): „procesul său de creaţie critică participă de la augusta şi pythica inconştienţă muzicală", iar teoria mutaţiei valorilor necesită „revizuirile" permanente, care disociază defectuos forma de conţinut, fără a asigura autonomia esteticului faţă de valorile etice, etnice şi sociale, cum prevede estetica fenomenologică – [1933: 3, 16, 114, 141].

[29] „Că toate aceste însuşiri de artă populară n-au cine ştie ce mare însemnătate, e suficient să aruncăm o privire prin istorie. […] Eminescu singur cu Luceafărul, Scrisorile şi Călin al lui, e poate mai mult decât toată poezia populară românească la un loc. […] Sufletul unui scriitor mare este sinteza sufletească a unui popor. Nu tradiţiile sunt sufletul unui popor, ci scriitorii, gânditorii şi artiştii lui […]." [*Sufletul naţional*, în *Teze şi antiteze*, 1936: 179 – 182].

[30] 1892 – 1961; co-fondator al revistei „Gândirea" (1921) şi al ziarelor „Cuvîntul" (1924) şi „Curentul" (1928); director al ziarului „România" şi al revistei „România literară" (1938 –1940). Se păstrează 8 scrisori ale lui Mircea Eliade, trimise în 1927 (2), 1929, 1932, 1938, 1939, 1943 (2) şi 3 ale lui Cezar Petrescu, din 1927, 1929 şi 1936.

BDD-A30171 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:12 UTC)

faţă de scriitori, ci încrederea naivă în eficienţa dialogului, în comunicare. În cea de a doua scrisoare, îşi exprima entuziasmul, aflând de la Cezar Petrescu vestea că Nichifor Crainic i-a acceptat colaborarea, dar şi neliniştea despre starea de spirit a romancierului, în urma cronicii la *Întunecare*, apărute între timp, în care îi reproşa lipsa de noutate a atmosferei romaneşti, asemănătoare celei din nuvelele anterioare[31].

Cezar Petrescu l-a ajutat însă pe Eliade să-şi publice romanul *Isabel şi apele diavolului* (1930), în timp ce se afla la studii în India, iar la apariţia romanului *Maitreyi* a scris o cronică favorabilă. În scrisoarea din 1929, Eliade mulţumea călduros „pentru dragostea ce o arăţi cărţilor mele, în orice caz publicării lor" [MEC, II, 1999: 463]: el i l-a recomandat pe editorul Ciornei, a semnat contractul şi a predat manuscrisul corectat de Ionel Jianu chiar când Eliade se muta în casa profesorului Dasgupta; rezumând subiectul romanului *Isabel*… pentru editură, cum îi solicitase Cezar Petrescu, Eliade i-a prezentat şi alte patru volume terminate şi unul în lucru[32]; este interesantă maniera profesionistă de autoevaluare a acestora, referindu-se nu doar la tematică, ci şi la viziune, noutate, stil şi număr de pagini, anticipând diferenţiat posibilul lor succes de librărie şi de critică şi precizându-şi publicul-ţintă; pentru sprijinul primit, tânărul şi-a păstrat recunoştinţa şi după întoarcerea din India, pe când Cezar Petrescu era la „Curentul", după cum reiese dintr-o altă scrisoare (1932), iar aceasta este una dintre trăsăturile sale permanente de caracter.

Ne-am referit deja la scrisorile lui Eliade către Cezar Petrescu din perioada 1938 – 1939, când se ocupa de editarea primului număr al revistei „Zalmoxis", trăind sub „teroarea istoriei"; scrisorile din perioada războiului (1943), când a fost consilier cultural al Legaţiei Române din Lisabona, vădesc deopotrivă prietenia constantă şi preocuparea asiduă a lui Eliade pentru promovarea culturii române în Portugalia. El îi mărturisea că lectura romanului *Ochii strigoiului*, pe care i-l trimisese Cezar Petrescu, „a reprezentat un moment de combustiune": „Am cunoscut şi eu, neferice, toate acele alunecări ale anilor romanului D-tale şi, ca aproape toţi tinerii de vîrsta mea, presimţeam catastrofa. Dar realitatea a întrecut cu mult toate închipuirile mele. Privesc, acum, aproape paralizat, la minutele care au mai rămas neconsumate din ceasul al unsprezecelea şi mă întreb cînd se va întîmpla minunea, cînd va interveni din nou Dumnezeu, vertical, în istoria neamului românesc." [MEC, II, 1999: 471] O altă scrisoare, din acelaşi an, îi solicita câteva nuvele fantastice, pentru traducerea lor în portugheză: „Este un bun moment de a pătrunde în librăria portugheză şi braziliană. […] Şi, pe urmă, este o problemă de propagandă care ne interesează în cel mai mare grad, căci vecinii noştri se pregătesc să inunde piaţa literară. Te asigur că editurile care îmi cer cărţi sunt serioase. […] Nu uita că numai întîmplător sunt ataşat cultural, meseria mea rămînînd cea de scriitor. […] Pînă acum, am tipărit schiţe de [Ion A.] Bassarabescu, A[drian] Maniu, Eftimiu (da! Pentru că era scurtă şi în franceză), Mircea Damian etc." [MEC, II, 1999: 472], *Europolis, Ciuleandra*, *Pădurea spânzuraţilor*, urmând să apară şi *Ion*.

Din cele trei scrisori păstrate de la Cezar Petrescu, sunt vizibile susţinerea şi încrederea sa în Mircea Eliade, cel din tinereţe şi de la maturitate, iar în momente de cumpănă, precum cele din 1938, i-a deschis paginile revistei pe care o conducea. Atitudinea lui Eliade a fost dublă, de admiraţie şi refuz faţă de scriitorul de succes, care, alături de

[31] *Cezar Petrescu: Întunecare*, în „Cuvîntul", nr. 768, 26 mai 1927, p. 1-2.

[32] El prezintă romanele *Isabel*…– despre „viaţa europeană în India", ce urma a fi publicat în „Vremea", despre „un roman universitar […] scris în 1928, care a plăcut puţin lui Ionel Teodoreanu" (*Gaudeamus*), despre *Romanul adolescentului miop* (1926), un volum de proză şi unul „de impresii, aventuri, interviuri indiene" (*India*); în lucru, era *Lumina ce se stinge*…– un soi de Don Quijote şi Gargantua modern" – [EAA, II: 463-465].

BDD-A30171 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:12 UTC)

Ionel Teodoreanu şi de Mihail Sadoveanu, întruchipa „literatura nostalgică" a Moldovei, evocând „copilăriile şi viaţa patriarhală de altădată": „Lungul şi hibridul eseu *Apologia virilităţii* [1928 – n. n.], pe care l-am publicat în ‹Gândirea›, în anii studenţiei, era şi el tot un gest de apărare împotriva Moldovei pe care o purtam în sînge. Mi-era atît de greu să mă apăr pentru că izvoarele tristeţilor mele erau numeroase şi ascunse. Uneori, mă simţeam învăluit de melancolie tocmai de unde mă aşteptam mai puţin. Ani de zile exaltasem, cu o crispată exagerare, solitudinea mea, faptul că încă din copilărie mă simţisem izolat, insolit, ‹unic›. Mult timp, condiţia singularităţii mele mă apărase ca o platoşă lăuntrică împotriva tuturor eşecurilor şi umilinţelor. Şi, dintr-o dată, singurătatea care mi se părea predestinată mă apăsa ca o lespede de mormânt." [*Memorii*, 1997: 79] (în 1922 – n. n.). Ieşirea din melancolie a fost posibilă prin scrierea terapeutică a jurnalului şi prin implicarea în activităţi culturale publice, alături de colegii de liceu şi de facultate (Societatea Muza, corul studenţilor, gruparea „Criterion", aventurile din cercetăşie etc.).

Meditând în *Memorii* la condiţia precară a scriitorului în România, ajuns el însuşi membru al Societăţii Scriitorilor Români (1935), el constata că dintre scriitorii de succes doar Mihail Sadoveanu şi Liviu Rebreanu pot trăi doar din scris. Deşi le-a apreciat operele, s-a distanţat estetic de ele, inovând tematica, problematica, mediul, tipologia, viziunea şi stilul romanesc, pe care aceştia le-au consacrat. În romanele existenţialiste, Eliade a asaltat însă cu luciditate şi spirit critic nu doar pseudoideologiile bătrânilor, ci şi ale tinerilor deopotrivă, surprinse parodic, într-un tablou provocator. Scriind „romanul cerebral" *Întoarcerea din rai*, interesat în primul rând de ideile personajelor intelectuale care dominau umanitatea din el, reacţiona „împotriva romanului tradiţional românesc, mai ales împotriva lumilor lui Cezar Petrescu şi Ionel Teodoreanu": „Reacţionam prezentând aproape exclusiv tineri intelectuali bucureşteni, preocupaţi de ceea ce ei considerau pe atunci „problemele esenţiale" […], pierderea „Raiului", zvârlirea noastră în istorie. […] Revenea, ca un laitmotiv, aceeaşi problematică: găsirea unui sens valabil existenţei post-„paradiziace". Toţi acei intelectuali limbuţi, pretenţioşi, agresivi erau terorizaţi, fără să-şi dea seama, de spectrul „ratării". Tema intelectualului ratat era destul de familiară romanului românesc, de la Vlahuţă la Cezar Petrescu. De obicei însă ‹ratarea› se datora opacităţii şi inerţiei mediului provincial […], unor accidente personale (alcoolul, drogurile), […] ispitei pe care o reprezenta politica. […] Pentru unii dintre ei, ‹autenticitatea› însemna revolta cu orice preţ împotriva „bătrînilor", a societăţii burgheze, a valorilor curente. Cam toţi erau obsedaţi şi mai ales inhibaţi de „probleme". Singurul care nu se lăsase intimidat de „probleme" era Petru Anicet. De aceea aveam să numesc romanul lui şi al camarazilor lui de vîrstă şi de ideologie *Huliganii*", care avea „să rezolve dilema prin ceea ce numeam pe atunci „soluţia gordianică"." [*Memorii*, 1997: 263-306].

***

Înzestrat cu intuiţia valorii, luciditate critică şi cultură, Mircea Eliade a pledat pentru înnoirea canonului estetic, a teoriei şi practicii literare şi a sprijinit recunoaşterea unor scriitori marginalizaţi. Apariţia *Itinerariului spiritual* (1927), considerat un manifest al tinerei generaţii, urmată de *Manifestul „Crinului alb"* al grupării de la „Gândirea", a extins vechile polemici către „noua spiritualitate", pe care Şerban Cioculescu a contestat-o parţial, iar Camil Petrescu integral. Participarea sa la polemică s-a întrerupt în 1928, odată cu plecarea în India, dar a fost continuată de colegii lui, Petru Comarnescu şi Mihail Sebastian.

Proeuropean lucid, Eliade s-a distanţat atât de obscurantismul violent şi vulgar al semnatarilor *Manifestului*…, cât şi de ortodoxismul etnicist de la „Gândirea", iar practica sa

BDD-A30171 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:12 UTC)

publicistică şi literară relevă distanţarea de toate ideologiile (vezi *Întoarcerea din rai*, 1934) şi raportarea judecăţilor sale la idealuri ale epocii şi valori culturale. Mărcile stilului său epistolar şi jurnalistic sunt sinceritatea, probitatea intelectuală, libertatea de opinie şi spiritul critic, un stil moderat şi echilibrat în raport cu cel din presa vremii, iar relaţiile amicale cu scriitorii consacraţi nu l-au determinat să scrie ipocrit şi sectar (vezi cazul Cezar Petrescu).

BIBLIOGRAFIE

*** *Un document fotografic*, în „Universul literar", nr. 28, 8 iulie 1928 (despre Mircea Eliade).

Balş, 1928, Petre-Marcu Balş, *Spiritul critic şi mistica statului istoric*, în „Gândirea", VIII, nr. 10, p. 409-410.

Comarnescu, 1929: Petru Comarnescu, *„Ramuri" în haine de sărbătoare*, în „Ultima oră", I, nr. 67, 17 martie.

Crainic, 1924: Nichifor Crainic, *Pacea Balcanului în protectoratul ortodox*, în „Gândirea", IV, nr. 1, 15 octombrie, p. 21.

Crainic, 1926: Nichifor Crainic, *A doua neatârnare*, apărut în „Gândirea", V, nr. 1.

DE, 1998: *„Dosarele" Eliade*, vol. I, Cuvânt înainte şi culegere de texte de Mircea Handoca, Bucureşti, Editura Curtea Veche, 1998.

DE, 2000: *„Dosarul" Eliade*, vol. III, *Elogii şi acuze*, Cuvânt înainte şi culegere de texte de Mircea Handoca, Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2000.

EAA, 1999: Mircea Eliade, *Europa, Asia, America…Corespondenţă*, I-III, Cuvânt înainte şi îngrijirea ediţiei de Mircea Handoca, Bucureşti, Editura Humanitas.

Eliade, 1990: Mircea Eliade, *Profetism românesc*, I-II, Bucureşti, Editura Roza Vânturilor.

Eliade, 1991: Mircea Eliade, *Oceanografie*, Bucureşti, Editura Humanitas.

Eliade, 1993: Mircea Eliade, *Jurnal*, I (1941-1969); II (1970-1985), Ediţie îngrijită şi indice de Mircea Handoca, Bucureşti, Editura Humanitas.

Handoca, 1980: Mircea Handoca, *Mircea Eliade. Contribuţii bibliografice*, Bucureşti, Societatea literară „Relief Românesc".

MEC: *Mircea Eliade şi corespondenţii săi*, I-V, ediţie îngrijită, note şi indici de Mircea Handoca, Bucureşti, Editura Minerva 1993, 1999, 2003 (I-III) şi Bucureşti, Criterion Publishing, 2006, 2007 (IV-V).

Memorii, 1997: Mircea Eliade, *Memorii*, *1907-1960*, ediţia a II-a revizuită şi indice de Mircea Handoca, Bucureşti, Editura Humanitas.

Ornea, 1980: Z. Ornea, *Tradiţionalism şi modernitate în deceniul al treilea*, Bucureşti, Editura Eminescu.

Pavel, Nestor, Balş, 1928: Sorin Pavel, I. Nestor, Petre-Marcu Balş, *Manifestului ‹Crinului alb›*, în „Gândirea", VIII, nr. 8-9, p. 313-316.

Petrescu, 1933: Camil Petrescu, *Eugen Lovinescu, sub zodia seninătăţii imperturbabile*, Bucureşti, Editura Caietele Cetăţii literare.

Petrescu, 1938: Camil Petrescu, *Teze şi antiteze*, Bucureşti, Editura Cultura Naţională.

Articole ale lui Mircea Eliade:

...*Şi Camil Petrescu*, în„Cuvântul", an IV, nr. 1145, 1 iulie 1928, p. 1-2.

A doua neatârnare În „Cetatea literară" I, 5 – 6 martie 1926.

Caracterul specific naţional în literatura română, în „Viaţa românească", nr. 12, 1922.

„Caracterul specific naţional în literatura română" în G. Ibrăileanu, *Studii literare* 2, Bucureşti, Editura Minerva, 1979.

Cezar Petrescu: Întunecare, în „Cuvîntul", nr. 768, 26 mai 1927, p. 1-2.

Confesiuni şi semnificaţii, în „Cuvântul", IV, nr. 1242, 6 octombrie 1928.

Final de polemică [Cu Camil Petrescu], în„Cuvântul", an IV, nr. 1162, 18 iulie 1928, p. 1-2.

Generaţia de azi, în „Universul literar", XLIV, nr. 26, 24 iunie 1928.

Invazia adolescenţilor, în „Viaţa literară", IV, nr. 100, 12 ianuarie 1929.

BDD-A30171 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:12 UTC)

Itinerariu spiritual, în „Cuvîntul", 6 septembrie – 16 noiembrie 1927, republicat în *Profetism românesc, I*, Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 1990.
În întuneric, în „Universul literar", an XLIII, 1927, 21 mai, p. 326-327.
„În întuneric" în *Maddalena*, ediţie îngrijită de Mircea Handoca şi Nicolae Florescu, cuvânt înainte de Mircea Handoca, note şi postfaţă de Nicolae Florescu, Editura Jurnalul Literar, Bucureşti, 1996.
Între ortodoxie și spiritualitate, în „Viaţa literară", an III, nr. 94, 17 noiembrie 1928.
Între ortodoxie și spiritualitate, în *„Dosarele" Eliade*, vol. I, Cuvânt înainte şi culegere de texte de Mircea Handoca, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 1998, p. 31-34.
Noi exerciții de logică, în „Universul literar", XLIV, nr. 29, 15 iulie 1928 (despre Petru Comarnescu).
Poezia lui Tudor Arghezi, în „Cuvîntul", an III, 1927, 19 iunie, nr. 788, p. 1-2.
Postilă arghezianã, în „Cuvîntul", an III, 1927, 7 decembrie, nr. 949, p. 1-2.
Specific românesc în cultură și artă, în „Acţiune şi reacţiune", II, nr. 29, 33, 35, 1930.
Spiritualitate și ortodoxie, în „Viaţa literară", an III, 10 noiembrie 1928, nr. 93, p. 1.
Suflet național în „Cugetul românesc", nr. 18, 29 aprilie 1928, p. 286.
Suflet național în *Teze și antiteze*, Bucureşti, Editura Cultura Naţională, 1936.
Tot despre noua generație, în„Cuvântul", an IV, nr. 1141, 27 iunie 1928, p. 1-2.
Un „Itinerariu spiritual", în „Viaţa literară", 28 mai 1928, republicat în *„Dosarele" Eliade*, vol. I, Cuvânt înainte şi culegere de texte de Mircea Handoca, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 1998, p. 22-27.
Un document fotografic în *„Dosarul" Eliade*, vol. III, *Elogii și acuze*, Cuvânt înainte şi culegere de texte de Mircea Handoca, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2000.
Un frazeolog frenetic și mistic în „Universul literar", nr. 27, 1 iulie 1928.

BDD-A30171 © 2018 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:12 UTC)